

активності. Отже, невиражена фрустратору агресія може бути перетворена і вивільнена завдяки заміщенню і сублімації. Однак вирішенню інтрапсихічного конфлікту подібна розрядка не сприяє тиме, тим самим матір стимулює якщо не розвиток психосоматичної патології, то її вкорінення та стагнацію.

Висновки. 1. Авторитарний гіперконтроль матері на тлі відторгнення нею дитини з використанням суворих дисциплінарних заходів тягне за собою виникнення страхів і тривожних реакцій у дівчат з хронічним гастродуоденітом. Для подолання травмуючої ситуації дівчатами використовується стратегія “втечі” в ранніх спогадах. Інтерферуючи з симбіотичністю подібних стосунків, дитина, боючись втратити найбільш важливий об’єкт – матір, перебуває у позиції “вивченої безпорадності”. З одного боку, донька сприймається дитиною, а з іншого, до неї апелюють як до дорослої. Отже, виникає конфліктна особистісна структура, яка поєднує в собі дитину і повчаючого батька. Власне батько при цьому знаходиться на дистанції і відносини з ним не є настільки емоційно значущими внаслідок симбіозу в діаді “матір-дитина”.

2. Розглянуто гіпотетичну схему “соматизації” інтрапсихічних конфліктів дівчатами з хронічним гастродуоденітом на прикладі взаємозв’язку опису спектру моторних відчуттів болю в ранніх спогадах з дитячо-материнським конфліктом і інфантилізацією дитини матір’ю. Таким чином, у дівчат формується комплекс невдахи, пов’язаний з очікуванням негативних оцінок матері. Ця тенденція трактується в руслі концепції ресоматизації, тобто повернення на соматичний рівень реагування та регресу, зумовленого стресовими ситуаціями, які не вдається адекватно переробити на психічному рівні.

Список використаних джерел

1. Белоусов Ю.В. Гастроэнтерология детского возраста. – Харьков: Консум, 2000. – 528 с.
2. Методика PARI (Шефер Е.С., Белл Р.К.) / Психологические тесты. Ред. А.А.Карелин – М.: ВЛАДОС, 2001. – Т.2. – С. 130-143.
3. Окунь Я. Факторный анализ / Пер. с польск. – М.: Статистика, 1979. – 200 с.
4. Старшенбаум Г.В. Психосоматика и психотерапия: Исцеление души и тела. – М.: Изд-во Института психотерапии, 2005. – 496 с.
5. Маев И.В., Барденштейн Л.М., Антоненко О.М., Каплан Р.Г. Психосоматические аспекты заболеваний желу-

дочно-кишечного тракта // Клиническая медицина. – 2002. – Т. 80. – №11. – С. 8-13.

This article describes the features of patterns in mother-child relationships in families where an adolescent is diagnosed with chronic gastroduodenitis. The early recollections of patients, as well as the peculiarities of parental attitudes and strategies that are implemented against children with chronic gastroduodenitis are being analyzed. The factor structure of mother-child relationships in psychosomatic family is being submitted.

Keywords: chronic gastroduodenitis, psychosomatics, parent-child relationships.

Отримано: 5.02.2010

УДК 159.923

С.Б.Кузікова

Структурно-змістовий аналіз феномена особистісного саморозвитку

У статті наводиться визначення та розглядаються суттєві характеристики особистісного саморозвитку. Виокремлюються його структурно-змістові компоненти, закономірності актуалгенезу. Аналізується авторський підхід до розробки засобів діагностики особливостей саморозвитку особистості.

Ключові слова: особистісний саморозвиток, самоактивність, самосвідомість, життєдіяльність, ресурси саморозвитку, актуалгенез саморозвитку.

В статье приводится определение и рассматриваются существенные характеристики личностного саморазвития. Выделяются его структурно-содержательные компоненты, закономерности актуалгенеза. Анализируется авторский подход к разработке средств диагностики особенностей саморазвития личности.

Ключевые слова: личностное саморазвитие, самоактивность, самосознание, жизнедеятельность, ресурсы саморазвития, актуалгенез саморазвития.

У сучасних умовах в якісно новому аспекті розглядається проблема розвитку і використання людського потенціалу. Висуваються все більш високі вимоги до самостійності, ініціативи і

відповідальності людини, спричинені змінами, що відбуваються в суспільстві. Саме це і зумовлює посилення актуальності дослідження проблеми саморозвитку особистості.

На сьогодні більшість науковців розглядають людину як суб'єкта власної активності і власного перетворення, а процес розвитку переважно вважають саморозвитком (К.О. Абульханова-Славська, Л.І. Анциферова, Г.О. Балл, М.Й. Боришевський, А.В. Брушлинський, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, С.Л. Рубінштейн, М.В. Савчин, А.І. Титаренко, Т.М. Титаренко). Очевидно, що тільки завдяки власній активності (тобто самоактивності) людина може виконати природне завдання життя (і задовольнити природну потребу) – реалізувати свій особистісний потенціал, самоактуалізуватися, “стати всім, чим може” (К. Роджерс), особистістю, здатною досягти цілісності Я, самототожності.

Активність особистості становить внутрішню передумову “саморуку діяльності та її самовираження” (О.М. Леонтьєв). Тому її можна вважати психологічною характеристикою саморозвитку особистості. Активність, яка передбачає ініціативність і відповідальність, робить людину суб'єктом власного життєвого шляху та особистісного саморозвитку (К.О. Абульханова-Славська). Отже, саморозвиток можна розглядати як результат самоактивності, самосуб'єктної дії особистості щодо поступової самореалізації особистості в процесі її життєдіяльності, яка, безумовно, пов'язується з процесом внутрішніх змін, самовдосконалення, самоствердження. Відтак, інша важлива характеристика саморозвитку – життєдіяльність особистості.

Проблема саморозвитку особистості буквально пронизує зміст сучасних вчень про особистість, її внутрішній світ, що знаходиться в безпосередньому зв'язку із зовнішнім соціальним світом. Проте важко назвати конкретні методологічні джерела, які б визначали певні параметри поняття “особистісний саморозвиток” і називали настільки ж конкретні критерії його змістових сторін.

За нашим визначенням, *особистісний саморозвиток – це свідома, цілеспрямована активність особистості, мета якої полягає в самозміні в позитивному напрямку, що і забезпечує особистісне зростання, самовдосконалення.*

Процес саморозвитку – як сутнісна форма буття людини – починається разом із життям і розгортається всередині нього (В.І. Слободчиков). Але людина довгі роки (а іноді й все життя) може і не бути суб'єктом власного життя, тим, хто ініціює і скеровує цей процес. Суб'єктом саморозвитку людина стає тільки тоді, коли вона свідомо починає ставити цілі щодо самопізнання, самовдоско-

налення, самореалізації, тобто визначає перспективи того, до чого вона рухається, чого домагається, що бажає або, навпаки, не бажає змінювати у собі. Отже, саморозвиток припускає наявність ясно усвідомлених цілей діяльності та власного вдосконалення; цілісної Я-концепції і концепції свого життя та особистісних настанов (усвідомлення того, який я є, яким я хочу бути, свобода вибору і відповідальність за нього). З викладеного стає очевидним, що саморозвиток, як усвідомлений і керований процес особистісних змін, є функцією самосвідомості, а *рівень її розвитку* є третьою важливою характеристикою саморозвитку особистості.

На думку багатьох дослідників, особистісний саморозвиток, як правило, відбувається в контексті значущої діяльності (перш за все професійної) завдяки гармонійній взаємодії структурних компонентів самосвідомості: когнітивного (уявлення про себе), емоційно-ціннісного (ставлення до себе), мотиваційно-сміслового (Р. Бернс, Л.І. Божович, М.Й. Боришевський, Е.І. Головаха, У. Джеймс, В.С. Мерлін, В.С. Мухіна, В.В. Столін, К. Хорні, П.Р. Чамата, І.І. Чеснокова та інші).

Людина змінюється з накопиченням знань, зі зміною настанов, фізичного стану, життєвих обставин, впливу значущих осіб, віку, соціального статусу тощо. Однак завдяки наявності деяких суттєвих і інваріантних характеристик свідомості, людина залишається сама собою і може щоразу ототожнювати своє актуальне Я з колишнім. Вірно й інше. Тільки усвідомлена (тобто опрацьована свідомістю) особистісна риса, стан або форма поведінки і т. ін. може бути проаналізована і трансформована, змінена, конструктивно перебудована на користь особистості. Це умова особистісного росту і саморозвитку.

Отже, теоретичний аналіз проблеми саморозвитку особистості дозволив виокремити суттєві характеристики саморозвитку. Це життєдіяльність як неперервний процес самотворення, самовдосконалення і самореалізації, особистісна активність як джерело саморозвитку і рівень розвитку самосвідомості особистості.

Важливо назвати деякі закономірності процесу саморозвитку.

У процесі соціалізації особистість все більше змінює уявлення про своє Я, формуєчи Я-концепцію, поширюючи свої відносини за межі існуючого. До Я-концепції входять як компоненти буденні, що беруться з досвіду, так і фантастичні, що дозволяє будувати часову перспективу поведінки (М.Й. Боришевський). Часова перспектива в даному аспекті виступає як напруженість між наявним, бажаним та належним. Сила і напруженість між ними змінюють поведінку людини, спонукають її до самозмінювання. Зазначене положення ми вважаємо одним з найдієвіших механізмів саморозвитку.

Особистісні зміни людини відбуваються тільки за умови руйнування сталості наявного образу Я завдяки рефлексії, усвідомленню (часто хворобливому) і подоланню тих характеристик своєї особистості, які заважають ефективній життєдіяльності. Важлива роль тут належить визначенню особистістю орієнтирів розвитку, прогресивного для неї (Я-ідеальне). Живі процеси самовизначення (пошуки Я і смислу буття) зберігаються в суб'єктивному досвіді людини у формі "психічної реальності", яка характеризується певною системою цінностей, смислів, ставлень і яку можна визначити як компетентність особистості, або зону актуального розвитку (Л.С. Виготський). Зміна практики життя і психічний розвиток людини виявляються в нових психічних реальностях і в ускладненні диференціації Я-образу суб'єкта. Розширення соціальних зв'язків і збільшення їх різноманітності шляхом залучення особистості до нових соціальних ситуацій і видів діяльності (навчальних, професійно-виробничих, суспільних, родинних, спортивних, психологічних тренінгових груп (груп СПТ або особистісного зростання) створюють принципово нові внутрішні можливості для розвитку особистості у всіх її підструктурах, тобто створюють зону найближчого розвитку. Відтак змістова насиченість і забарвленість життєвого досвіду особистості спонукає (викликає потребу) і спрямовує саморозвиток. А досвід досягнення мети і подолання перешкод сприяє становленню суб'єкта особистісного саморозвитку.

Зазначимо, що індивідуальні особливості процесу саморозвитку визначаються переважно дією відповідних факторів, механізмів особистісного саморозвитку, умовами певної життєвої ситуації, індивідуальними рисами, властивостями особистості, значущістю особистісних і міжособистісних відносин. Саме ступінь взаємозумовленості чинників соціального оточення, особистісних особливостей та характеру і спрямованості діяльності суб'єкта визначає динаміку процесу саморозвитку особистості. Звідси дієвість, продуктивність саморозвитку залежить від змісту та емоційного забарвлення психічної реальності людини. Тому вагомими факторами саморозвитку суб'єкта є ступінь значущості життєвих обставин і відносин особистості, а також рівень її психологічної культури, духовності. Останнє можна пояснити дією провідних механізмів, які визначають процес особистісного саморозвитку, – психологічних механізмів інтеріоризації-екстеріоризації.

Власне бачення світу та індивідуальний спосіб взаємодії з ним (стратегії поведінки), вбудовані в контекст осмислюваного досвіду суб'єкта, дозволяють визначити зону найближчого розвитку стосовно значущого майбутнього, тобто спрямувати саморозвиток,

з одного боку. А з іншого – виступають мотивуючою силою, яка дозволяє інтегрувати даний досвід і тим зміцнити, збагатити власний особистісний потенціал і перейти на наступну сходинку особистісного розвитку. При цьому, з точки зору М.Й. Боришевського, духовні цінності належать до найдієвіших спонук самоактивності особистості, оскільки найтісніше пов'язані з головними цілями її життєдіяльності [1].

Зважаючи на викладене, основним психологічним принципом саморозвитку слугує трансформація смислових утворень особистості внаслідок динамічних відносин надситуативної активності (потреба в саморозвитку), настанови (ініціація саморозвитку), домінуючих цінностей (змістова наповнення, спрямування саморозвитку), а також особистісного ставлення, значущості фрагментів дійсності та їх емоційного забарвлення.

Одним із завдань нашого дослідження була *розробка діагностичного інструментарію вивчення особливостей саморозвитку особистості* як актуалізованого, усвідомленого і керованого процесу особистісних змін.

Складність створення вимірювального інструментарію особистісного саморозвитку пояснюється об'єктивними обставинами. З теоретичного та емпіричного аналізу феномена стає зрозумілим, що саморозвиток – це складний, нелінійний, багатоплановий процес, який має свою динаміку (піки і спади), індивідуальну спрямованість, мотиви, способи, суб'єктивні та об'єктивні результати. Ситуація ускладнюється тим, що саморозвиток неможливо охарактеризувати однозначно. Дослідники виокремлюють різні форми саморозвитку, послідовність дії яких теж важко встановити (М.Й. Боришевський, І.С. Булах, Л.О. Коростильова, В.Г. Маралов). Це самовираження, самоствердження, самовдосконалення, самореалізація, самоактуалізація тощо. Названі прояви психічного життя людини об'єднує те, що всі вони самодетерміновані і відображають різні аспекти саморуку, самотворення, самозмінювання особистості. Будучи імпліцитно поєднані, вони виражають сутність саморозвитку особистості.

Викладене пояснює складність верифікації феномена особистісного саморозвитку за допомогою традиційних для класичної психології методів вимірювання. Аналіз існуючого арсеналу діагностичних засобів, застосовуваних з метою вивчення саморозвитку особистості, показав, що фактично вони виявляють рівень одного з видів саморозвитку – самовдосконалення (причому частіше в сфері конкретної професійної діяльності) або рівень загальної освіченості, що не є тотожним особистісному саморозвитку в

цілісному розумінні. Це, наприклад, такі діагностичні методики: “Рефлексія на саморозвиток” Л.М. Бережної, “Діагностика рівня парціальної готовності до професійно-педагогічного саморозвитку” Н.П. Фетіскіна [6], “Діагностика реалізації потреби в саморозвитку” [5]. Проте нас цікавило вивчення саморозвитку особистості як цілісного, системного утворення, що відтворює процес постійного ускладнення внутрішнього світу людини, який корелює з динамічними змінами в образі світу.

Враховуючи складність і різноплановість процесу особистісного саморозвитку, для вирішення дослідницьких завдань ми скористалися положеннями синергетики. Синергетика є науковою спробою пояснення природи складного, принципів його організації і еволюції [1]. Спираючись на ідеї системно-синергетичного підходу і наукові дослідження психологів екзистенційно-гуманістичного спрямування (оскільки саме в ньому знаходимо найбільш повну розробку досліджуваної проблеми), ми спробували розкрити змістову сутність феномена особистісного саморозвитку для подальшого його вивчення як емпіричного факту. З цією метою ми здійснили спробу систематизувати, структурувати внутрішній простір даного поняття і за допомогою теоретичного та емпіричного дослідження феномена саморозвитку виділити його змістові структурні складові.

Системно-синергетичний підхід дозволяє не враховувати все різноманіття елементів, з яких складається система, але виділяти головні на даний момент самоорганізації системи, так звані параметри порядку. У системно-синергетичному підході параметри порядку позначають елементи, які є незалежними змінними, проте визначають зміст поведінки системи, оскільки “диригують поведінкою множини елементів нижчого рівня” [1, с. 95]. З позиції системно-синергетичного підходу немає потреби відстежувати всю історію розвитку особистості як системи та її детерміновані зв’язки і стосунки. Достатньо виявити внутрішні і зовнішні ресурси формування й розвитку тієї чи іншої системної якості, виникнення якої буде визначати у той самий час потенційні можливості розвитку особистості.

Структурно-змістовий аналіз феномена особистісного саморозвитку (частково викладений вище, а також у [3, 4]) дозволив визначити на теоретичному рівні його структурно-функціональну модель і виокремити низку компонентів, підструктур-детермінантів, система яких і становить психологічний зміст саморозвитку особистості. Подамо його у вигляді схеми (рис. 1).

Емпіричне дослідження, проведене шляхом анкетування, опитування, збирання психологічного анамнезу та ретроспективного

аналізу біографій відібраних нами осіб, поведінка яких характеризувалася високим рівнем внутрішньомотивованої активності і потребою в саморозвитку (68 осіб 20-30-літнього віку, збирання інформації відбувалося протягом 2006-2009 років), дозволило встановити деякі закономірності їх особистісного розвитку і життєдіяльності, індивідуальні особливості характеру і поведінки, які можна розглядати як чинники становлення суб’єкта особистісного саморозвитку.

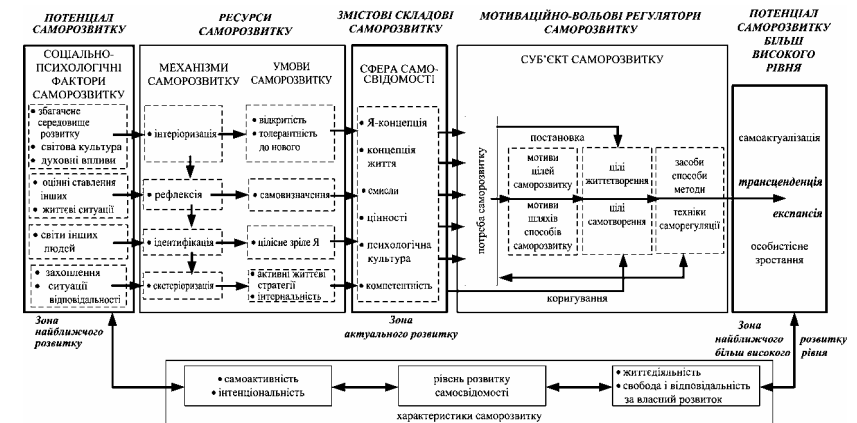

Рис. 1. Структурно-функціональна модель саморозвитку особистості

Виокремимо психологічні закономірності актуалізації саморозвитку особистості. Особистості з високою потребою у саморозвитку з дитинства:

- 1) мали низку захоплень, хобі, охоче відвідували гуртки, секції (насиченість життя – зона актуального розвитку);
- 2) виявляли схильність до фантазування, вигадували історії, створювали нові сюжети до ігор і спільних справ (перевтілення, проба ролей, пошук ідеального Я – створення зони найближчого розвитку);
- 3) відчували підтримку дорослих (хоча б одного) у своїй ініціативі або просто безоцінне прийняття і віру в потенційні можливості: “Я тебе люблю таким, як ти є, ти найкращий” (це дає змогу укріпити позитивне самосприймання, посилити власне Я, перешкоджає формуванню комплексу провини за свою ініціативу і активність, а також залежності від схвалення іншими);
- 4) мали значущу особу, з якою велися розмови “по душах”, обговорювалися життєві справи, життєві колізії, поведінка та особистісні характеристики оточення, героїв фільмів, книг (схиль-

ність до роздумів, навички рефлексії, досвід постійного аналізу того, що відбувається, і себе в ньому);

5) мали можливість обговорювати зі значущою особою плани на майбутнє, близьке і далеке (роздуми про бажане і побудова шляхів його досягнення, у тому числі і матеріальних), отримання досвіду побудови цілей і шляхів їх досягнення;

6) мали можливість власного вибору і самостійних вчинків у наслідок демократичного або навіть потурального стилю виховання;

7) мали сформовані моральні норми (Над-Я), високий рівень домагань, мотивацію досягнення успіху (але тільки через внутрішньоособистісні мотиви), незадоволеність наявним;

8) одержували досвід навчання прийомів подолання важких життєвих ситуацій, роботи над собою, навичок відносин з людьми (що озброює засобами саморегуляції і саморозвитку);

9) виявляли високу пізнавальну активність, відкритість до отримання інформації, толерантність до всього нового, нешаблонного, мали навіть деяку схильність до авантюризму, непередбачуваних дій. При цьому ризик був усвідомленим та контрольованим і ґрунтувався на довірі до себе;

10) були відкритими до отримання зворотного зв'язку від оточення, перш за все від значущих осіб. Цікавилися їх поглядами, ставленням до подій, до інших людей, до себе. Проте зворотний зв'язок сприймається ними як додаткова інформація, як бачення дійсності під іншим кутом, а не керівництво до дії.

Отже, теоретичний та емпіричний структурно-змістовий аналіз феномена особистісного саморозвитку дозволив виділити його змістові компоненти (структурні складові системи) і з'ясувати закономірності актуалізації саморозвитку. Їх можна розглядати як чинники, що гіпотетично визначають специфіку особистісного саморозвитку та становлення суб'єкта саморозвитку, тобто як психологічні ресурси особистісного саморозвитку - актуалізованого, усвідомленого і керованого процесу особистісних змін.

Як психологічні ресурси саморозвитку (структурні складові цілісної системи особистісного саморозвитку) ми визначили: потребу в саморозвитку як його джерело і детермінант; умови, які забезпечать його успішність; механізми як функціональні засоби його здійснення. Розкриємо їх сутність.

Потреба (потенціал) в саморозвитку визначається актуалізованістю характеристик саморозвитку (самоактивність, життєдіяльність, рівень розвитку самосвідомості). Вона забезпечується базовим рівнем особистісного саморозвитку (зона актуального розвитку), а також насиченістю життя особистості (зона найближчого розвитку)

і виникає при зміні змістової структури індивідуальної свідомості та трансформації смислових утворень.

Психологічними умовами, що забезпечують успішність саморозвитку, ми вважаємо зріле Я особистості (що має такі характеристики, як автономність, самоідентичність, інтернальність), наявність усвідомленої мети самоздійснення як орієнтира саморозвитку та активної життєвої стратегії.

Механізмами як функціональними засобами саморозвитку, з нашої точки зору, виступають рефлексія, саморегуляція та зворотний зв'язок.

Теоретичні дослідження існуючих психологічних концепцій саморозвитку особистості дозволяють стверджувати, що психологічні ресурси як сукупність можливостей розвитку вже існують у психологічній реальності людини, але для здійснення прогресивного особистісного саморозвитку потрібна їхня актуалізація і виникнення між ними певних функціональних зв'язків.

Метою розробленої нами діагностичної методики "Диспозиційна характеристика саморозвитку особистості – ДХСО" є визначення рівня актуалізації психологічних ресурсів (структурних складових системи) саморозвитку особистості як прогресивного, усвідомленого і керованого процесу особистісних змін, особистісного зростання.

Твердження діагностичної методики формулювалися на основі змістової характеристики процесу саморозвитку та виокремлення його чинників. В інструкції респондентам пропонувалося визначити ступінь відповідності твердження власному внутрішньому світу, оцінивши її від одного до п'яти балів. Після першої і другої апробації опитувальника формулювання тверджень уточнювались або змінювались. В остаточному варіанті діагностична методика набула такого вигляду: 1) Я прагну вивчити і зрозуміти себе; 2) Я постійно займаюся самовдосконаленням; 3) Наявні життєві труднощі стимулюють мою активність; 4) В житті я визначився з близькими і далекими цілями; 5) Мені не вдається повною мірою використовувати свої сили і здібності; 6) Мене цікавить мій внутрішній світ і внутрішній світ інших людей; 7) Мені подобається займатися справами, які вимагають від мене максимального напруження й зусиль; 8) Я систематично аналізую і коригую свої почуття, думки, вчинки; 9) Мене ображає, коли люди ставляться до мене не так, як я хотів би; 10) Я часто відчуваю незадоволеність ступенем своєї самореалізації; 11) Мені важливо знати як інші люди сприймають мене; 12) Я вірю у свої потенційні можливості і прагну до їх максимальної реалізації; 13) Я не помічаю, щоб у ході життя я змінювався і ставав іншим; 14) Моє життя наповнене цікавими

справами; 15) В своєму житті я намагаюсь керуватися ідеалами істини, добра, краси; 16) Я поки повністю не усвідомив свої потреби і цілі; 17) Я прагну постійно підвищувати рівень майстерності та компетентності; 18) Для мене неважлива думка інших про мене і життя в цілому; 19) Я керую своїм професійним розвитком і отримую позитивні результати; 20) В моєму житті було мало цікавих зустрічей, захоплень, подій, пригод; 21) Для мене важливо зрозуміти сенс свого існування; 22) Якщо я зробив помилку, я її ретельно аналізую і перебудовуюсь; 23) Зростаюча відповідальність і складність життєвих завдань лякають мене; 24) Важливий для мене факт (подія, фільм, книга) я обдумую (приміряю до себе), обговорюю зі значущими іншими; 25) Я отримую задоволення від пізнання і освоєння нового; 26) В мене не виходить повністю управляти своїми емоціями, почуттями, поведінкою; 27) Я вважаю, що нерозумно витрачати час на читання і роздуми; 28) Я не прагну бути відкритою людиною; 29) Я вважаю, що життя має бути насиченим та продуктивним; 30) Я настільки зайнятий справами, що не залишається часу для власного розвитку.

Виходячи з теоретичних припущень, твердження опитувальника були розподілені за трьома шкалами (кластерами). За результатами факторного аналізу розподіл питань набув остаточного вигляду. Опишемо сутнісні характеристики шкал методики.

Потреба у саморозвитку (5, 6, 13, 14, 20, 26, 27, 28, 29, 30). Зміст шкали становить потреба в самовдосконаленні, особистісному зростанні, усвідомленому самотворенні, відкритість, інтерес до навколишнього, внутрішнього світу свого та інших людей, повнота і насиченість життя, потреба в експансії – розширенні світу, оволодінні ним.

Умови саморозвитку (2, 3, 4, 7, 12, 16, 17, 19, 23, 25). Зміст шкали становить автономність, позитивне самосприйняття, сила, зрілість Я, визначеність у цілях, активні життєві стратегії (пошукова активність, самовдосконалення), сприйнятливості (толерантність) до нового.

Механізми (функціональні засоби) саморозвитку (1, 8, 9, 10, 11, 15, 18, 21, 22, 24). Зміст шкали становить самопізнання (прагнення до автентичності), самоаналіз (рефлексія), усвідомлення розбіжності між реальним і бажаним Я, чутливість до зворотного зв'язку, здатність до саморегуляції і самотворення.

Методика апробована, валідизована і стандартизована на групі респондентів - студентів і аспірантів денної і заочної форм навчання у кількості 365 осіб.

Для уточнення змістового наповнення потреби у саморозвитку, усвідомленості і керованості процесу особистісної зміни нами була

розроблена і апробована (на контингенті: старші школярі та студенти 1-4 курсів у кількості 154 і 239 осіб відповідно) *міні-анкета "Дієвість саморозвитку особистості"*. В остаточному варіанті міні-анкета складається з п'яти запитань, які передбачають три відповіді складного типу і одну – відкритого.

Наведемо текст анкети.

1. Чи є в вашому житті мета?: а) поки що немає; б) не визначився (-лась); в) відчуваю, але не можу сформулювати; г) є далекі і близькі цілі. Які?

2. Ваше життєве кредо (лозунг)?

3. Чи треба займатися самовдосконаленням?: а) це банальна, нещира думка; б) треба радіти тому, що є; в) якщо це потрібно для справи, якщо вимагають обставини; г) необхідно все життя. Для чого?

4. Чи займаєтесь ви саморозвитком?: а) мене влаштовує те, який я є, змінюватись не хочу; б) хочу змінитися, не знаю як, не виходить; в) я намагаюсь працювати над собою; г) працюю над собою постійно. Як?

5. Як ви ставитеся до власних помилок і життєвих проблем?: а) не роблю помилок, немає проблем; б) вважаю, що не пощастило, що пощастить іншим разом; в) дуже переживаю, засмучуюсь; г) ретельно аналізую і перебудовуюсь. Як?

Як бачимо, запропоновані варіанти відповіді розміщені за ступенем актуалізованості потреби в саморозвитку. Четвертий варіант, який відображає найбільший ступінь, передбачає розгорнуту відповідь щодо суті питання.

При обробці анкети проводиться контент-аналіз отриманих даних і їх категоризація за ознаками ступеня актуалізації та змісту усвідомленості і керованості процесу саморозвитку.

Крім того, нам вдалося розширити уявлення про характер і зміст розуміння процесу особистісного саморозвитку і ступеня власної участі в ньому за допомогою модифікованої і апробованої нами (на вказаному вище контегенті) *методики проективного характеру*.

Респондентам пропонувалось зобразити на малюнку, схемі або навіть описати словами (за власним бажанням) їх уявлення про особистісний саморозвиток. Інструкція формулювалася так: "Як ви розумієте особистісний саморозвиток? Напишіть і/або зобразіть (малюнок схема)".

Інший варіант запропонованого завдання полягав у використанні формату методики "Піктограми" О.Р. Лурії і Л.С. Виготського, призначеної для вивчення довгострокової асоціативної пам'яті (метод смислового співвідношення). З огляду на мету нашого

дослідження, до набору слів для запам'ятовування ми вводили серед інших і такі: "дитинство", "дорослість", "життєва мета" і "особистісний саморозвиток".

Названі діагностичні засоби, в силу свого проєктивного характеру, в обхід цензури самосвідомості, допомогли з'ясувати змістові особливості індивідуального розуміння досліджуваного феномену.

Отже, теоретичний та емпіричний структурно-змістовий аналіз феномена особистісного саморозвитку дозволив з'ясувати його психологічні ресурси (складові компоненти системи) і розробити діагностичний інструментарій (комплекс методик) вивчення особливостей саморозвитку як актуалізованого, усвідомленого і керованого процесу особистісних змін. Отримані за розробленими методиками дані дозволяють виявити стан психологічних ресурсів саморозвитку особистості, актуалізація яких (анкіли і формування) сприятиме становленню суб'єкта особистісного саморозвитку.

Список використаних джерел

1. Аршинов В.И., Буданов В.Г. Синергетика постижения сложного // Синергетика и психология: Тексты. Вып. 3: Когнитивные процессы / Под ред. В.И. Аршинова, И.Н. Трофимовой, В.М. Шиндяпина. – М.: Когито-Центр, 2004. – С. 82-127.
2. Боришевський М.Й. Духовність в особистісних вимірах // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. – Том X. – Частина 4. – К., 2008. – 682 с. (С. 61-69).
3. Кузікова С.Б. Психологічні аспекти усвідомленої самозміни та саморозвитку особистості в юнацькому віці. Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. - Івано-Франківськ: Видавництво "Плай" ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2009. – Вип. 14. Ч.1. – 349 с. (С 246-256).
4. Кузікова С.Б. Дослідження феномена саморозвитку особистості в юнацькому віці: концептуальні засади // Вісник Східно-українського національного університету імені Володимира Даля. Теоретичні і практичні проблеми психології: Збірник наукових праць. – №2 (22) 2009. – Луганськ: Видавництво СНУ ім. В. Даля, 2009. – 266 с. (С. 94-102).
5. Маралов В.Г. Основы самопознания и саморазвития. – М.: Издательский центр "Академия", 2004. – 256 с.

6. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М.: Изд-во Института Психотерапии. 2002. – 490 с.

The paper provides a definition and discusses the essential characteristics of personal self-evolution. Distinguish it structurally meaningful components, patterns actual-genesis. Analyzes the author's approach to the development of diagnostic features of self-identity.

Keywords: personal self-evolution, self-activity, identity, livelihoods, actualization, self-development resources, actual-genesis self-evolution.

Отримано: 21.02.2010

УДК 37. 015. 3

І.В.Кукуленко-Лук'янець

Психологія жінки-творця у міфологічних системах світу

Стаття присвячена проблемі здатності жінки до світотворення та креативності загалом. Проаналізовано міфологічні системи світу, в яких жінка є суб'єктом творення. Висвітлюється вплив міфологічних уявлень про жінку на її становище у сучасному суспільстві.

Ключові слова: міфологічні системи світу, фемінний, творчий, креативний потенціал, світотворення, життєтворча активність, суб'єкт творення.

Стаття посвящена проблеме способности женщины к мирозиданию и креативности в целом. Проанализированы мифологические системы мира, в которых женщина является субъектом созидания. Освещается влияние мифологических представлений о женщине на ее положение в современном обществе.

Ключевые слова: мифологические системы мира, феминный, творческий, креативный потенциал, мирозидание, жинетворческая активность, субъект созидания.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві жінка є досить часто самостійною, незалежною, самодостатньою особистістю. Вона виконує багато ролей, функцій у своєму повсякденному існуванні, проте не завжди є спроможною до продукування чогось істотно нового, до творення світу навколо себе. На сьогоднішній день жінка часто